

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

מאבות מלאכות שבת (שיעור 8)

מלאכות קושר ומתיר

יחידה מספר 58

הקושר והמתיר מופיעים ברשימת אבות המלאכה במסכת שבת פרק ז משנה ב. בירושלמי (שם) מבואר שקשרו את יתדות אוהל מועד, וכן תיקון תפרי היריעות, נעשתה בעזרת קשירת קשרים והתרתם. בשיעור זה נלמד מהם הקריטריונים לקשר שיש לראות בקשירתו מלאכה.

שלוש רמות של קשרים

המשנה מתייחסת לקשרים רבים, ובוחנת אם מותר לקשור אותם בשבת.

משנה מסכת שבת פרק טו משנה א

אלו קשרים שחייבין עליהן – קשר הגמלין וקשר הספנין, וכשם שהוא חייב על קישורן, כך הוא חייב על היתרן. רבי מאיר אומר: כל קשר שהוא יכול להתירו באחת מידיו – אין חייבין עליו

משנה ב

יש לך קשרים שאין חייבין עליהן כקשר הגמלין וכקשר הספנין. קושרת אשה מפתח חלוקה וחוטי סבכה ושל פסיקיא ורצועות מנעל וסנדל ונודות יין ושמן וקדרה של בשר. רבי אליעזר בן יעקב אומר: קושרין לפני הבהמה בשביל שלא תצא, קושרין דלי בפסיקיא אבל לא בחבל, רבי יהודה מתיר. כלל אמר רבי יהודה: כל קשר שאינו של קיימא – אין חייבין עליו

❖ הרחבות – במה חלקו תנא קמא ורבי יהודה?

❖ הרחבות – השיטות הסוברות שחייב מתיר הוא רק על מנת לקשור שוב

משנה ב מתחילה בקביעה שיש קשרים שאין חייבים על קשירתם, וממשיכה לפרט קשרים שמותר לקשור אותם לכתחילה. הגמרא מעירה על המעבר ממה שאין חייבים על קשירתו, למה שמותר לקשור –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קיא עמוד ב

גמרא. הא גופא קשיא; אמרת יש קשרין שאין חייבין עליהן כקשר הגמלין וכקשר הספנין חיובא הוא דליכא, הא איסורא - איכא. והדר תני: קושרת אשה מפתח חלוקה - אפילו לכתחילה. - הכי קאמר: יש קשרין שאין חייבין עליהן כקשר הגמלין וכקשר הספנין, ומאי ניהו – קיטרא דקטרי בזממא, וקיטרא דקטרי באיסטרידא, חיובא הוא דליכא, הא איסורא - איכא. ויש שמותרין לכתחילה, ומאי ניהו - קושרת מפתח חלוקה

רש"י מסכת שבת דף קיב עמוד ב

גמרא. קיטרא דקטרי בזממא - רצועה ארוכה שמכניסין בטבעת אסור לכתחילה לקושרה שם, מפני שפעמים שמניח שם שבוע או שבועיים, וקושר ומתיר ראש האחד שנתון ביתד או בעמוד, שאסור בו האנקה והגמל

חברותא שבת דף קיא עמוד ב

גמרא: והוינן בה: הא גופא קשיא. אמרת תחילה יש קשרין שאין חייבין עליהן, כקשר הגמלין וכקשר הספנין. ומשמע שרק חיובא של קרבן הוא דליכא, הא איסורא לעשותן מדרבנן - איכא. ואילו הדר תני: קושרת אשה מפתח חלוקה - דמשמע שמותר לעשותן אפילו לכתחילה!! ומשנינן: הכי קאמר: יש קשרין שאין חייבין עליהן, כגון: כקשר הגמלין וכקשר הספנין. ומאי ניהו – קיטרא דקטרי את הרצועה בזממא, וקיטרא דקטרי את הרצועה באיסטרידא, בהם חיובא הוא דליכא, הא איסורא - איכא. לפי שמשאירים את הרצועה קשורה שם לתקופה מסוימת. ויש קשרים שמותרין לכתחילה, ומאי ניהו - קושרת אשה מפתח חלוקה, וכדומה, שהקשר הזה עשוי רק לזמן קצר

מהדברים אנו למדים שיש שלושה סוגי קשרים – קשרים שקשירתם אסורה מן התורה, קשרים שקשירתם אסורה מדרבנן, וקשרים שמותר לכתחילה לקשור אותם בשבת.

הגמרא, כדרכה, פירטה רשימה של קשרים. מהם הכללים על פיהם מוגדרים איכות הקשרים מבחינה הלכתית?

קריטריון אחד עלה בדברי רבי יהודה – קשר של קיימא. מהגמרא נראה שהקריטריון הזה התקבל להלכה –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קיא עמוד ב

גמרא. מאי קשר הגמלין וקשר הספנין? אילימא קטרא דקטרי בזממא, וקטרא דקטרי באיסטרידא - האי קשר שאינו של קיימא הוא! אלא: קיטרא דזממא גופיה, ודאיסטרידא גופה

רש"י מסכת שבת דף קיא עמוד ב

גמרא. זממא - מנקבין לנאקה בחוטמה, ונותנין בה טבעת של רצועה, וקושרין אותה ועומדת שם לעולם, וכשרוצה לקושרה לבהמה - קושר רצועה ארוכה באותה טבעת, וקושרין בה, ופעמים שמתירה. קטרא דקטרי בזממא - זהו קשר הרצועות שקושרין בטבעת. איסטרידא - גם הוא כמין טבעת שעושין מן עקל או מן רצועה בנקב שבראש הספינה, ואותו קשר מתקיים, וכשרוצה להעמידו - קושר רצועה באותה טבעת ומעמידה בה, וכשרוצה להתיר - מתיר הרצועה ונטלה. קטרא דקטרי באסטרידא - קשר רצועה הארוכה.

חברותא שבת דף קיא עמוד ב

מאי קשר הגמלין וקשר הספינין? הדרך הוא לעשות נקב בחוטם הגמל, לתת בתוך הנקב רצועה, ולקושרה כמין טבעת קבועה. לטבעת הזו הנקראת "זממא" מחברים מידי פעם חבל כדי להוביל בו את הגמל, ולעיתים מתירים אותו. וכמו כן קושרים רצועה כמין טבעת בנקב שבראש הספינה, וקושרים לטבעת הזו הנקראת "איסטרידא" מידי פעם חבל, ולעיתים מנתקים אותו מהטבעת. והגמרא דנה על איזה קשר חייבים: אילימא קטרא דקטרי קשר שקושרים את החבל בזממא, בטבעת המונחת בנקב שבאף הגמל, ובקטרא דקטרי באיסטרידא - האי קשר - קשר שאינו של קיימא הוא! אלא: קיטרא דזממא גופיה, ודאיסטרידא גופה

בכדי לחדד את ההבחנה בין הקשרים, הגמרא מציגה שלושה קשרים, דומים בתפקידם, אך לקשירת והתרת כל אחד מהם יש דין שונה -

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קיב עמוד א

ורצועות מנעל וסנדל. איתמר: התיר רצועות מנעל וסנדל, תני חדא: חייב חטאת, ותניא אידך: פטור אבל אסור, ותניא אידך מותר לכתחילה. קשיא מנעל אמנעל, קשיא סנדל אסנדל! - מנעל אמנעל לא קשיא, הא דקתני חייב חטאת - בדאושכפי, פטור אבל אסור - בדרבנן, מותר לכתחלה - בדבני מחווא. סנדל אסנדל לא קשיא; הא דקתני חייב חטאת - בדטייעי, דקטרי אושכפי, פטור אבל אסור - בדחומרתא דקטרי אינהו, מותר לכתחילה - בסנדל דנפקי ביה בי תרי

חברותא שבת דף קיב עמוד א

איתמר: התיר רצועות מנעל וסנדל - תני חדא: חייב חטאת. ותניא אידך: פטור אבל אסור. ותניא אידך: מותר לכתחילה. קשיא מנעל אמנעל, קשיא סנדל אסנדל! ומשנינן: מנעל אמנעל לא קשיא. הא דקתני חייב חטאת - בקשר דאושכפי, שעושה הסנדלר כשתוחב את הרצועה במנעל באופן שתהיה קבועה בו, שהוא קשר של קיימא. פטור אבל אסור - בקשר דרבנן, של תלמידי חכמים, שקושרים אותו באופן שאינו הדוק לגמרי לרגלם, ולעיתים הם מסירים את המנעל מבלי שיפתחו את קשר הרצועה ולעיתים הם פותחים אותו כדי לנעול את המנעל באופן הדוק, כגון בימות הגשמים. מותר לכתחלה - בדבני מחווא, שקושרים אותם בדוחק, וצריכים לפתוח מידי יום ביומו. סנדל אסנדל נמי לא קשיא. הא דקתני חייב חטאת - בסנדל דטייעי, של ישמעאלים, דקטרי אושכפי, שעבורם קושרים הסנדלרים את רצועות הסנדל באופן קבוע. פטור אבל אסור - בסנדלים של שאר האנשים, שאין הסנדלרים קובעים בהם רצועות, אלא בדחומרתא, שכל אדם שם לעצמו רצועות משלו, דקטרי אינהו, האנשים עצמם, באופן שמדי פעם בפעם הם מתירים אותן. מותר לכתחילה - בסנדל דנפקי ביה בי תרי, שמשמשים בו שני בני אדם, וכל אחד מהם צריך להתאימו למידת רגלו, ונמצא שמתירים אותו בכל יום נשים לב בדברי רש"י להבחנה בין שלושת הקשרים -

רש"י מסכת שבת דף קיב עמוד א

בדאושכפי - בקשר שהאושכף עושה, כשתוחב הרצועה במנעל קושר קשר מתוכו שלא תוכל לצאת, והוא קיים לעולם. בדרבנן - כשקושרים סביב רגלים אין קושרין בדוחק, שפעמים שחולצו כשהוא קשור ונועלו כשהוא קשור, ומיהו, קשר של קיימא לא הוי, שבשעת הטיט מתירין אותו וקושרין אותו בדוחק, שלא ידבק בטיט וישמט מרגליו. בדבני מחווא - שהם רחבי לבב ומקפידים על לבושיהו ונעליהו להיות מכוונין, וקושרין אותו בדוחק, וצריך להתיר ערבית.

בדטייעי דקטרי אושכפי - בסנדלים של ישמעאלים סוחרים, שהאושכפים קושרים בהן הרצועות בקשר קבוע. בדחומרתא דקטרי אינהו - אלו סנדלים של שאר אנשים, שאין רצועות קבועות בהן על ידי אומן, אלא הם עצמן קושרין אותם בדחומרתא בעלמא, וקושרין ומתירין, ופעמים שמתקיים שבת או חדש. דנפקי בי תרי - וצריך כל אחד ואחד לקשור לפי רגלו, הלכך בכל יום קושרו ומתירו.

רש"י מדגיש מאוד את מסגרת הזמן בה רגילים לקשור ולהתיר את הנעליים. יש נעליים בהם רגילים להשאיר את הקשר כמות שהוא לעולם, יש שמתקיים לשבוע או חודש, ויש שקושרים ומתירים בכל יום. גם בסוגיות הקודמות רש"י מדגיש בכל פעם שהקריטריון הוא זמן השארת הקשר קשור -

רש"י מסכת שבת דף קיב עמוד א

גמרא. קיטרא דקטרי בזממא - רצועה ארוכה שמכניסין בטבעת אסור לכתחילה לקושרה שם, מפני שפעמים שמניח שם שבוע או שבועיים, וקושר ומתיר ראש האחד שנתון ביתד או בעמוד, שאסור בו האנקה והגמל ... זממא - מנקבין לנאקה בחוטמה, ונותנין בה טבעת של רצועה, וקושרין אותה ועומדת שם לעולם

רש"י מסכת שבת דף קיא עמוד ב

מפתח חלוקה - כמו שיש לגלחים כעין לשונות לכאן ולכאן, וקושרים של ימין בכתף שמאל, ושל שמאל בכתף ימין, דכיון דכל יומא שרו ליה - לא דמי מידי לקשר של קיימא, ומותר לכתחילה

שימו לב לדברי רש"י בדיבור האחרון. קשר שקושרים לעולם הוא קשר של קיימא - הקשר שאסור לקשרו בשבת מדאורייתא. קשר שמתירים בכל יום אינו דומה לקשר של קיימא כלל, ולכן חז"ל לא אסרו את קשירתו. נמצאנו למדים שהטעם שחז"ל אסרו לקשור קשר המתקיים לפרק זמן מסוים הוא מפני שקשר זה דומה לקשר הנקשר לעולם.

אם כך, לפי רש"י יש משתנה אחד - מסגרת הזמן של הקשר. קשר "לעולם" הוא קשר שאסור לקשרו או להתירו מדאורייתא, "שבת או חודש" הוא קשר שאסור לקשרו או להתירו מדרבנן, קשר הנפתח בכל יום - מותר לקשרו ולהתירו בשבת.

בהמשך נגדיר מהי מסגרת הזמן המדויקת המתירה לקשור את הקשר ומהי מסגרת הזמן בו אסור מדאורייתא ומדרבנן.

הריף הוסיף קריטריון -

רי"ף מסכת שבת דף מא עמוד ב

הא דתני חייב - במנעל דאושכפי - דמעשה אומן הוא, וקשר של קיימא הוא. והא דתני "פטור אבל אסור", בדרבנן, דמעשה הדיוט הוא, אלא שהוא קשר של קיימא, ולפיכך פטור אבל אסור. והא דתני "מותר לכתחילה", בדבני מחוזה, כגון רצועות שיוצאות מגופו של מנעל וקושרין אותו על הרגל ועל השוק אחר שנועלין את המנעל, דלאו מעשה אומן, ולא קשר של קיימא הוא

הריף אומר שבכדי שקשר יהיה קשר שאסור לקשרו מן התורה, הוא צריך לעמוד בשני קריטריונים - להיות קשר של קיימא, ומעשה אומן. קשר של קיימא שאינו מעשה אומן אסור מדרבנן. קשר שאינו של קיימא ואינו מעשה אומן מותר לקשרו לכתחילה.

(וכן להיפך - מעשה אומן שאינו של קיימא פטור אבל אסור. אם חייב על כל מעשה אומן, הרי שהקריטריון של קיימא אינו משפיע על הדין).

לכאורה מה שמניע את הריף הוא הנסיון למצוא הגדרה ברורה שתבחין בין שני סוגי קשר של קיימא. רש"י פתר את הבעיה הזאת על ידי הבחנה בין קשר המתקיים "לעולם" לבין קשר המתקיים לזמן רב (או - קשר המתקיים לזמן, וקשר המתקיים לעוד יותר זמן). הריף מעדיף לחפש קריטריון נוסף, ולא להבחין בין שנתות שונות על ציר ה"קיימא".

מה מקורו של הריף?

ביאור הגר"א אורח חיים סימן שיז סעיף א

מדאמר "הספנין" ולא קאמר "הספינות", שמע מינה של אומן קאמר. וכן "הגמלין" הוא גמלין, וגם כן של קיימא כמ"ש בגמרא

הדוגמא של המשנה לקשר שאסור לקשרו בשבת הוא קשר של ספנים ושל גמלים. הגר"א מבאר שהריף לומד שלא בכדי המשנה הדגימה בעזרת קשרים של אנשי מקצוע. המשנה באה לרמוז לקריטריון הנוסף - קשר של בעלי מקצוע, אומנים.

(בהמשך נלמד שהגדרת קשר שהוא מעשה אומן מורכבת יותר ואיננה מוסכמת).

הרא"ש מעדיף את פירוש רש"י, ודוחה את דברי הריף בטענה שהם חסרי בסיס -

רא"ש מסכת שבת פרק טו סימן א

רב אלפס ז"ל פירש דמעשה של אומן הוא. ולא נהירא דבקשר של קיימא אין חילוק בין מעשה אומן למעשה הדיוט ובנו, הטור, הולך בדרכו של אביו -

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שיז

כל קשר העומד להתקיים לעולם חייבין חטאת על קשירתו והתרתו, בין אם הוא של אומן או של הדיוט ברם הרמב"ם הלך בדרכו של הריף -

רמב"ם הלכות שבת פרק י הלכה א

הקושר קשר של קיימא והוא מעשה אומן – חייב, כגון קשר הגמלין וקשר הספנין וקשרי רצועות מנעל וסנדל שקושרין הרצענים בשעת עשייתן וכן כל כיוצא בזה, אבל הקושר קשר של קיימא ואינו מעשה אומן פטור, וקשר שאינו של קיימא ואינו מעשה אומן מותר לקשרו לכתחלה

השו"ע פוסק את דברי הריף הרמב"ם, והרמ"א פוסק את דברי רש"י והרא"ש –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיז סעיף א

הקושר קשר של קיימא, והוא מעשה אומן, חייב, כגון: קשר הגמלים וקשר הספנים וקשרי רצועות מנעל וסנדל שקושרים הרצענים בשעת עשייתן וכן כל כיוצא בזה, אבל הקושר קשר של קיימא ואינו מעשה אומן, פטור. הגה: ויש חולקים שסבירא להו דכל קשר של קיימא, אפילו של הדיוט, חייבין עליו... וקשר שאינו של קיימא ואינו מעשה אומן, מותר לקשרו לכתחלה... קשר רסן בהמה, הרי זה פטור, וכן כל כיוצא באלו הקשרים שהם מעשה הדיוט וכל אדם קושר אותם לקיימא. וכל קשר שאינו של קיימא, אם קשרו קשר אומן הרי זה אסור

לסיכום השיטות –

רבי יהודה במשנה אומר שחייבים על קשר של קיימא. הגמרא מאמצת את ההגדרה הזו בהבחנה בין קשר שחייבים עליו וקשר שפטורים על קשירתו. מהמשנה והסוגיה עולה שיש שלושה סוגי קשרים – קשרים שאסור לקשור או להתיר מדאורייתא, קשרים שאיסור קשירתם והתרתם הוא מדרבנן, וקשרים שמותר לקשרם ולהתירם בשבת. רש"י הרא"ש והטור הגדירו את הקריטריונים להבחנה זו על ציר אחד בלבד – ציר הזמן. קשר הנקשר "לעולם" הוא קשר של קיימא שחייבים על קשירתו, קשר שקושרים לטווח זמן ארוך דומה לקשר של קיימא, ולכן חז"ל אסרו את קשירתו והתרתו, ומותר לקשור ולהתיר קשר הרגילים לפתוח מדי יום. את דבריהם פוסק הרמ"א.

הריף והרמב"ם מעדיפים להגדיר שני צירים בכדי לייצר את ההבחנה הזאת. מכך שדוגמאות המשנה לקשרים אסורים הם קשרים של אנשי מקצוע – גמלים וספנים, למדו שהמשנה רמזה על קריטריון נוסף – קשר של אומן. אם כך, קשר שאסור לקשור מדאורייתא מותנה בשני קריטריונים – קשר של קיימא, ומעשה אומן. קשר העומד באחד מהקריטריונים בלבד אסור לקשור או להתיר מדרבנן, וקשר שאינו של קיימא ואינו מעשה אומן – מותר לקשרו ולהתירו לכתחילה בשבת. כדבריהם פוסק השו"ע.

אחר סקירת השיטות, עלינו לברר את המושגים שעלו –

1. מה מגדיר את הקשר כקשר של "קיימא"?
2. מהי הגדרת "מעשה אומן"?
3. מהי מסגרת הזמן שבמסגרתה קשה יוגדר כקשר של קיימא?

❖ **הרחבות – האם לפי הריף והרמב"ם מותר לקשור קשר שאינו של אומן לשבוע?**

הגדרת "קיימא" והגדרת "מעשה אומן"

למדנו לעיל את דברי הגר"א, המבאר שקשר של גמלים ושל ספנים הם הדוגמאות לקשר של אומן – איש מקצוע. מדברי השלטי גיבורים עולה דבר דומה –

שלטי גיבורים על מסכת שבת דף מא עמוד א בדפי הריף אות ג

לדברי רבינו, כל קשר של קיימא והוא מעשה אומן, הקושר בשבת חייב. והקושר קשר של קיימא ואינו מעשה אומן אלא מעשה הדיוט, וכל אדם קושרין כן לקיימא – פטור אבל אסור

וכך פוסק ערוך השולחן –

ערוך השולחן אורח חיים סימן שיז סעיף י

כל קשר של קיימא מסתמא הוא בחוזק, דאיך יעשו קשר של קיימא ברפיון, ומעשה אומן נוסף לזה, ופשיטא שמעשה אומן הוא שבעצם עשיית הקשר יש איזה אומנות שאין ההדיוט יכול לעשותו

לפי ערוך השולחן, קשר של קיימא מגדיר את עמידות הקשר. קשר של אומן מגדיר את מקצועיותו.

אך הט"ז מקשה על כך. לכאורה כל קשר של איש מקצוע בהכרח יהיה יציב ועמיד. האם ניתן להתייחס לקשר רופף כקשר מקצועי? אם כך, כיצד נבחין בין שני הקריטריונים. לכן הט"ז הופך את הקערה על פיה –

ט"ז על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיז ס"ק א

להרי"ף ורמב"ם... בשל קיימא החילוק הוא בעצם הקישור היאך הוא, דאם הוא מעשה אומן ממילא הוה חזק מאד, אז חייב, ואף באינו של קיימא, מכל מקום כיון שהוא חזק – אסור לכתחלה. ואם הוא מעשה הדיוט, אינו חזק כל כך, אף על גב דהוא חזק שנעשה לקיום, מכל מקום אינו חייב אלא אסור, ואיסורא מיהא איכא, כיון שנעשה לקיום.

נמצא דבתרתי לריעותא - קיום וחזק - חייב, קיום לחוד או חזק לחוד - אסור, ותרתי לטיבותא, דהיינו אינו לקיום ואינו חזק - לכתחלה מותר

מכיוון שכל קשר של אומן הוא בהכרח יציב, כנראה ש"קיימא" מתייחס לפן אחר של הקשר. לכן הט"ז אומר - כל קשר יציב הוא מעשה אומן. אם הקשר הוא מעשה אומן, הוא איכותי, במובן שזהו קשר חזק שלא יותר. אם כך, בהכרח הגדרת "קיימא" איננה תלויה באיכות הקשר, אלא תלוי אם הקשר נעשה בכוונה להשאירו קשור לטווח ארוך. כזכור, הרא"ש התנגד להכנסת הקריטריון של מעשה אומן לתוך המשוואה. על כן הט"ז ממשיך ואומר שלפי רש"י והרא"ש הקריטריון היחיד הוא כוונת הקושר, ולא איכות הקשר -

רש"י והרא"ש אין מחלקים בעצם הקשר אם הוא חזק מצד שהוא מעשה אומן, אלא הכל תלוי בדעת האדם הקושר לחוד, דאם דעתו שיישאר כן לעולם, דהיינו כל זמן שאפשרי לו להיות קיים, ולא יצטרך להתירו, ואינו קוצב זמן בדעתו מתי יתירו, זהו חייב. ואם קוצב בדעתו איזו זמן שבודאי יתירו, אז פטור, יהיה הזמן מה שיהיה, דחייב אין כאן, כיון שיש לו על כל פנים זמן, ואיסור יש כאן, שתוך אותו הזמן הוא מיקרי של קיום. אבל אם חושב בדעתו להתירו ביומו זה לא מקרי זמן כלל ומותר לכתחלה

ראינו לעיל את לשון הטור -

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שיז ס"א

כל קשר העומד להתקיים לעולם חייבין חטאת על קשירתו והתרתו, בין אם הוא של אומן או של הדיוט ... מלשונו משמע שהכוונה היא שהקשר עמיד ויתקיים לעולם. הט"ז, לשיטתו, מבאר שאין זו הכוונה -

הטור שכתב "תחלה כל קשר העומד להתקיים לעולם", פירושו - על דעת כן עושה אותו, ואינו קוצב זמן כלל בדעתו לסיכום שיטת הט"ז - קשר שהוא מעשה אומן מגדיר את איכות הקשר. אומן בהכרח קושר קשר יציב העשוי להתקיים לטווח ארוך. ממילא "קיימא" אינו קריטריון התלוי בעמידות הקשר, אלא בהכרח בכוונת הקושר. לשיטתו, לפי רש"י הרא"ש והטור הדין תלוי בכוונת הקושר בשעת הקשירה בלבד.

❖ הרחבות - האם רבי עקיבא איגר מסכים עם הגדרה זו?

הפרי מגדים מקשה קושיה, ממנה ניתן ללמוד כיצד הוא הבין את הגדרת קשר של קיימא -

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן שיז ס"ק ו

מריש הוה קשיא לי, למה כשאין לו ציצית אסור להטיל בשבת, דקשר עליון דין תורה [מנחות ריש לט, א] וחייב משום קושר, אמאי, יחשוב שלמוצאי שבת יתיר מיד, ופטור אבל אסור, ובמקום מצווה לא גזרינן, וכל שכן כבוד הבריות דוחה דרבנן!

מהקושיה אנו למדים שהפרי מגדים מגדיר את גדרי איסור קושר בדומה להגדרותיו של הט"ז. הט"ז ביאר שלפי רש"י והרא"ש האיסור תלוי בדעת הקושר בלבד. גם לפי הריף והרמב"ם איסור התורה תלוי בכוונת הקושר, אם כך, אם כוונתו להתיר את הקשר מיד אחרי השבת הרי שהאיסור שבקשר זה הוא מדרבנן בלבד, ומצוות עשה דאורייתא של לבישת ציצית תדחה את איסורם של חז"ל לקשור קשר במעשה אומן שאינו של קיימא!

נמצאנו למדים שהפרי מגדים הבין שהגדרת קשר של קיימא תלויה בכוונת הקושר, בדומה לט"ז. הביאור הלכה חלק על הגדרה זו -

ביאור הלכה סימן שיז סעיף א ד"ה *הקושר

דע דקשר שאינו של קיימא שאין חייבין עליו מקרי כשהקשר עשוי שלא להתקיים בתמידות, היינו שדרכו של הקשר הזה להתירו, ואין מתקיים בתמידות ... ואפילו אם הוא עשוי באופן חזק שלא יכול להתירו באחת מידי, מקרי בין לדעת הרי"ף והרמב"ם ובין לדעת הרא"ש קשר שאינו של קיימא, כיון שדרכו של הקשר הזה שלא לקיימו בתמידות ... אך זה אתפלא על הט"ז שכתב דלדעת הרא"ש והטור הכל תלוי בדעת האדם הקושר לחוד, דאם דעתו שישאר כן לעולם הוי קשר של קיימא, ואם לזמן, הוא פטור ואסור, ואם דעתו להתירו ביומו מותר לכתחלה ע"ש. ולפי זה אפילו בקשר הגמלין והספנין גופא, או בקטרי דאושכפי, אם דעתו בעת הקשר להתירו ביומו אין עליו שם קשר כלל, אפילו עשהו אושכפי בעצמו. ולפענ"ד צע"ג בזה, דנראה דקשר שדרכו של העולם לעשותו בקביעות לא אזלינן בתר מחשבת הקושר לבטל שם קשר ממנו

הביאור הלכה מראה שלאורך הסוגיה הראשונים ביארו שקשר מסוים אסור מן התורה מכיוון שדרכם של יתר הקושרים את הקשר הזה היא להשאירו לעולם, וכן על זה הדרך לעניין קשר הנקשר לזמן קצר זמן ארוך יותר. אם כך, הקריטריון אינו תלוי בכך שהקושר מתכוון לקשר לטווח קצר או ארוך, אלא לאיזה צורך משמש הקשר הזה. לאור הגדרה זו, ממילא ניתן לתרץ את קושיית הפרי מגדים –

ובזה יתורץ קושיית הפרי מגדים למה אין עושין ציצית בשבת, יחשוב שלמוצי"ש יתירו מיד, עיי"ש שנדחק בזה מאד. ולדברינו ניחא

תירוץ חלופי לקושיית הפרי מגדים ניתן למצוא במנחת חינוך –

מנחת חינוך פרשת יתרו מצוה לב אות כא) הקושר

מיידי שעשה קשר שאינו של קיימא, ומכל מקום חילל שבת, כיוון דהוי קשר לענין ציצית, הוה ליה קשר לענין שבת, וחייב

המנחת חינוך אומר שמכיוון שמדובר בקשר שיש לו משמעות לענין ציצית, אין צורך שהוא יהיה קשר של קיימא. כיצד היות הקשר קשר של ציצית מהווה תחליף לצורך להיות קשר של קיימא? מתברר שהקריטריון של "קיימא" לא נועד לבטא עמידות (שהרי לפי הט"ז העמידות היא הממד להיות הקשר קשר של אומן!), אלא חשיבות ומשמעות. קשר שהקושר מתכוון להעמידו כך לטווח ארוך הוא קשר שמהווה יצירה. קשר שכוונתו להתיר בטווח הקצר אינו מהווה יצירה משמעותית דיה בכדי שקשירה זו תהיה מלאכה לענין שבת.

גם הביאור הלכה מסכים שהקריטריון של קיימא תלוי בחשיבות הקשר. כיצד מוגדרת המשמעות לפי הביאור הלכה? לפי כוונת רוב הקושרים את הקשר הזה. אם רוב הקושרים קושרים את הקשר להעמדה לטווח ארוך, הרי שזהו קשר של קיימא. כלומר – פעולתם של יתר הקושרים גורמת לנו לאפיין את הקשר הזה כקשר חשוב מספיק בכדי שקשירתו תיחשב מלאכה.

נמצאנו למדים שהן לפי הט"ז והן לפי הביאור הלכה, הקריטריון של 'קיימא' אינו מגדיר את עמידות הקשר, אלא את חשיבותו.

מתוך הגדרה זו מובנת יותר הדרישה של קיימא. ברוב אבות המלאכה אין הבחנה בין עשיית המלאכה לקיום ממושך או לא. מדוע בקושר הדבר שונה? עולה שקיימא מגדיר את הקשר כקשר שמטרתו לייצר מציאות חדשה. קשר שאינו של קיימא הוא קשר שאין מטרתו לייצר מציאות חדשה, ולכן אינו מלאכה. מדוע רק קשר המייצר מציאות חדשה נחשב מלאכה?

שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סימן א

לא מצינו תנאי של קיימא אלא בקושר, ולכמה פוסקים אף בתופר, ולא מצינו כן בשאר מלאכות כגון בכותב, דאפילו אם יחשוב ע"מ למחוק מיד הרי הוא חייב כל שהכתב מצד עצמו הוא מתקיים, מוכח דבכל מלאכה שעושה דבר חדש אשר לא היה מקודם לא איכפת לן במה שחושב לסותרו או למחקו אח"כ, ושאני קושר שאינו עושה דבר חדש אלא מחבר בין שני דברים הקיימים כבר, ובהוה אנו אומרים שאם בדעתו לעשותו לעולם הרי זה נחשב כמלאכה שעושה דבר חדש, מכיון שע"י הקשר יעשה לגוף אחד, מה שאין כן אם בדעתו להתירו אח"כ הרי זה כשני דברים נפרדים, ולפיכך גם מותר להתיר קשר שאינו של קיימא, דמפני שעומד להתירו לא נחשב גוף אחד ואין לו עכשיו שם מתיר

מכיוון שהקשר מצד עצמו אינו מייצר דבר, אלא רק קושר דברים קיימים, אם הקשר לא נועד לייצר מציאות חדשה, אי אפשר להגדיר את קשירתו כמלאכה.

התרת קשר של קיימא שנקשר בטעות

אדם התכוון לקשר קשר שאינו עמיד, ובטעות קשר קשר עמיד. לדוגמא – אדם קשר את נעליו בצורה המקובלת (עניבה על גבי קשר), ובטעות יצא לו קשר כפול. האם מותר להתיר את הקשר הזה? לכאורה לפי הגדרות שהגדיר הט"ז, אין זה קשר של קיימא כלל, שהרי בעת הקשירה הקושר לא התכוון לייצר קשר של קיימא.

מה פוסק המשנה ברורה במקרה זה?

חיי אדם חלק ב-ג (הלכות שבת ומועדים) כלל כו-כז סעיף ב

קשר העשוי להתיר בכל יום, לא מקרי קשר, ומותר לקושרו ולהתירו. ומכל מקום כיון דיש אומרים שכל קשר שקושרין אותו בקשר מהודק שיכול להתקיים כך לעולם מיקרי של קיימא, לכן אין להתיר שום קשר אלא במקום צער ... ומכל מקום אם דרך לעשות עניבה ובלא כוונה נקשר, דינו כקשר שעשוי להתיר בכל יום

המשנה ברורה (סימן שי"ק כג) מצטט את דברי החיי אדם להלכה. עולה שיש לחדד את ההגדרה שהגדרנו בדבריו. קשר של קיימא תלוי בכוונת רוב הקושרים. רוב הקושרים הקושרים קשר פשוט, ובטעות יצא להם קשר חזק, מתכוונים להתירו מיד. על כן אין איסור בהתרתו, גם אם בטעות נעשה קשר של אומן (במובן שהוא נעשה קשר חזק ועמיד).

יש לציין שמדובר כאן על קשר כפול. השלטי גיבורים התלבט אם קשר כפול הוא קשר שקשירתו אסורה מן התורה –

שלטי גיבורים על מסכת שבת דף מא עמוד א בדפי הריף אות ג

קשר אומן לא נתברר לי היטב היאך הוא. מיהו נראה מלשון אלפסי הוא קשר שקושרים אותו הדק היטב. ומכאן נראה לי שיצא האזהרה, שכשקושרין שני קשרים זה על זה, שאין מתירין אותו בשבת, ואף על פי שההוא קשר עשוי להתיר בו ביום, אף על פי כן נזהרין בקשירתו ובהתרתו משום דהוה קשר אמיץ

מהדברים נשמע שאיסור קשירת קשר כפול הוא מפני ספק וחומרה, ואיננו מעיקר הדין. לאור זאת, הרמ"א פוסק להתייחס אליו כקשר שקשירתו אסורה מדרבנן, ומותר להתירו במקום צער –

הגהת הרמ"א על השולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיז סעיף א

יש לזהר שלא להתיר שום קשר שהוא שני קשרים זה על זה, דאין אנו בקיאים איזה מקרי קשר של אומן דאפילו בשאינו של קיימא אסור לקשרו והוא הדין להתירו, וכן נוהגין; ומכל מקום נראה דבמקום צערא אין לחוש ומותר להתירו, דאינו אלא איסור דרבנן ובמקום צער לא גזרו

(בהרחבה בהמשך נביא את שיטת החזון איש, הסובר שאיסור קשירת קשר כפול היא חומרה שאיננה מן הדין, ולכן התירו את התרתה).

הגדרת קשר של אומן

הביאור הלכה ממשיך ומתלבט בהגדרת הט"ז את קשר של אומן, מכוח הסוגיה שלמדנו לעיל. למדנו לעיל את מחלוקת רבי מאיר וחכמים. רבי מאיר סובר שכל קשר שניתן להתירו ביד אחת אינו חייב עליו, וחכמים חולקים. אם כן, חכמים סבורים שיתכנו קשרים שניתן להתירם ביד אחת, ואף על פי כן חייבים על קשירתם. אך לפי הט"ז חכמים (שהלכה כמותם) מחייבים רק על קשר חזק, אם כן חכמים בהכרח ידו לרבי מאיר שאין לחייב על קשר שניתן להתיר בעזרת יד אחת!

ביאור הלכה סימן שיז סעיף א ד"ה *הקושר

ודע עוד דמה דפוסק בשו"ע דקשר ומעשה אומן חייב הוא אפילו אותו הקשר לא מיהדק שפיר, ויכול להתירו באחת מידי... כי רבנן פליגי על ר"מ שאמר דיכול להתירו באחת מידי פטור... וסברי דחייבין, והלכה כמותם, וכמו שפסקו כל אלו הפוסקים הני"ל, ומוכח בגמרא דקשר כזה לא מיהדק. ועל כרחך באופן דהוי מעשה אומן, דאי לאו הכי לא מחייבי לדעת הרי"ף והרמב"ם. הרי דמעשה אומן נקרא אפילו לא מיהדק שפיר. ולפי זה לכאורה צריך עיון על הטי"ז שכתב דמעשה אומן נקרא כשהקשר חזק מאד!

ואפשר דכוונתו שהוא חזק מאד, היינו שלא יהיה נותר בשום אופן מעצמו, כדרך האומן היודע אופן תיקון עשייתו, ומעשה הדיוט הוא כשהקשר אינו עשוי בטוב, שיוכל לפעמים במשך הזמן להיות נותר מעצמו

הביאור הלכה נשאר עם הכיוון שמעשה אומן תלוי בעמידות. אך מדברי הט"ז היה מקום להבין שהעמידות נבחנת לפי מורכבות הקשר וקושי פירוקו. הביאור הלכה מחדד שהעמידות איננה מוגדרת בהכרח לפי הקושי שיש בפירוקו. היכולת למשוך בדיוק את החוט הנכון וכך להתיר את הקשר אינו בהכרח מורה על כך שהקשר אינו עמיד. בהחלט ייתכנו קשרים עמידים לאורך זמן, שהמבין בהם יכול להתירם בעזרת משיכה מדויקת בחוט הנכון. רבי מאיר וחכמים חולקים על המצב הזה.

מתברר שהיות הקשר מעשה אומן תלוי בעמידות בלבד, וכלל לא באומנות שבו. הראשונים והפוסקים אוסרים קשירת קשרים עמידים, למרות שאין אומנות מיוחדת בקשירתו.

ספר מצוות גדול לאוין סימן סה אות כג

יש קשרים שמתקיימים בקשר אחד כגון שקושר חבל אחד בראשו ואינו קושר שני ראשיו, וכיוצא בזה ודאי נחשב קשר של קיימא אף בקשר אחד

וכך פוסק הרמ"א –

הגהת הרמ"א על השולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיז סעיף א

עשה קשר בראש אחד של חוט או משיחה, דינו כשני קשרים

משנה ברורה סימן שיז ס"ק טו

דינו כשני קשרים - דאז מתהדק שפיר ומקרי קשר של אומן

מהדברים אנו למדים נקודה נוספת. קשירה אסורה גם אם היא לא מחברת שני דברים שונים (שהרי מדובר בחוט שנקשר על עצמו). היו שחלקו על כך, דבריהם הובאו בהרחבות.

- ❖ **הרחבות – האם מלאכת קושר מתייחסת לקשרים המחברים בין דברים נפרדים בלבד?**
- ❖ **הרחבות – האם ערוך השולחן אוסר לקשור קשר בראש חוט? ושיטת החזון איש בקשר כפול?**

לסיכום:

הפוסקים הגדירו את שני המושגים שעלו בדברי הראשונים.

לפי הגר"א וערוך השולחן, "קשר של אומן" הוא קשר הדורש מקצועיות. "קשר של קיימא" הוא קשר יציב וחזק. אך רוב הפוסקים חולקים על דבריהם. קשר של אומן הוא בהכרח גם יציב (האם אפשר לומר על קשר שאינו יציב שהוא מקצועי?). לכן הם הופכים את הקערה על פיה. "קשר של אומן" הוא בהכרח יציב. אם כך, כנראה שקריטריון זה מגדיר את יציבות ועמידות הקשר. לפיכך –

"מעשה אומן" מגדיר את איכות הקשר, ועמידותו לאורך זמן. ה"ט"ז קרא לזה "קשר חזק", אך הביאור הלכה העיר שמדד החזוק אינו בהכרח תלוי בקלות התרת הקשר על ידי אדם המבין בקשרים (שהרי לפי חכמים עשוי להיות איסור דאורייתא בקשירת קשר שניתן להתיר ביד אחת), אלא בעמידותו במצב טבעי, ללא התערבות אנושית ישירה.

"קיימא" מגדיר את חשיבות הקשר. ה"ט"ז מבאר שקשר של קיימא הוא קשר שהקושר אותו מתכוון שישאר קשור לאורך זמן (בהמשך נגדיר את טווחי הזמן בצורה מדויקת יותר). הפרי מגדים מקשה מכך שאסור לקשור ציצית בשבת. אם אדם רוצה לקיים מצווה דאורייתא של לבישת ציצית, לכאורה הוא יכול לקשור אותו בשבת ולהתירו מיד עם צאת השבת, וקשר זה לא ייחשב קשר של קיימא, מכיוון שמראש התכוון להתירו אחרי זמן קצר! המנחת חינוך מתרץ שקשר של ציצית מקבל את חשיבותו מכוח היותו קשר שמייצר את הציצית. מדבריו אנו למדים שחשיבות הקשר יכול להחליף את הצורך בהיותו קשר העומד לאורך זמן. הוה אומר – הסיבה שקשר צריך להיות קשור לאורך זמן בכדי שיהיה קשר שאסור לקשרו מדאורייתא, הוא מפני שרק לקשר כזה האדם מייחס חשיבות משמעותית מספיק בכדי שקשירתו תיחשב מלאכה.

מחמת קושיית הפרי מגדים (ומספר קושיות אחרות) הביאור הלכה דחה את הגדרת ה"ט"ז, וביאר ש"קיימא" תלוי בהקשר בו קשר זה בדרך כלל נקשר, גם אם כוונת הקושר הוה היא להתירו בזמן קצר. לכן בסוגיות הגמרא הגדירו את הקשרים האסורים לפי סוגים, ולא תלו בכוונת הקושר. כלומר, "קיימא" אינו הסיבה לכך שאסור לקשור את הקשר הזה (שהרי יתכן שכוונת הקושר היא להתיר את הקשר כעבור זמן קצר), וגם אינו מגדיר את איכות הקשר (שהרי זה תלוי בהיותו מעשה אומן). "קיימא" מגדיר את חשיבות הקשר. מכיוון שבדרך כלל קשר שכזה נקשר על מנת להישאר קשור לאורך זמן, הוא קשר משמעותי מספיק בכדי שקשירתו תיחשב אב מלאכה.

הגדרת טווחי הזמן

דברי רש"י נזכרו מספר טווחי זמן. בהגדרת קשר שמותר לקשרו ולהתירו בשבת רש"י מבאר –

רש"י מסכת שבת דף קיב עמוד א

דנפקי בי תרי - וצריך כל אחד ואחד לקשור לפי רגלו, הלכך בכל יום קושרו ומתירו.

רש"י מסכת שבת דף קיא עמוד ב

מפתח חלוקה - כמו שיש גלחים כעין לשונות לכאן ולכאן, וקושרים של ימין בכתף שמאל, ושל שמאל בכתף ימין, דכיון דכל יומא שרו ליה - לא דמי מידי לקשר של קיימא, ומותר לכתחילה

בהגדרת קשר הגמל האסור מדרבנן –

רש"י מסכת שבת דף קיב עמוד א

קיטרא דקיטרי בזממא - רצועה ארוכה שמכניסין בטבעת אסור לכתחילה לקושרה שם, מפני שפעמים שמניח שם שבוע או שבועיים, וקושר ומתיר ראש האחד שנתון ביתד או בעמוד, שאסור בו האנקה והגמל

רש"י מסכת שבת דף קיב עמוד א

בדחומרתא דקטרי אינהו - אלו סנדלים של שאר אנשים, שאין רצועות קבועות בהן על ידי אומן, אלא הם עצמן קושרין אותם בחומרתא בעלמא, וקושרין ומתירין, ופעמים שמתקיים שבת או חדש.

ובהגדרת קשר האסור מדאורייתא –

רש"י מסכת שבת דף קיא עמוד ב

זממא - מנקבין לנאקה בחוטמה, ונותנין בה טבעת של רצועה, וקושרין אותה ועומדת שם לעולם

רש"י מסכת שבת דף קיב עמוד א

בדאושכפי - בקשר שהאושכף עושה, כשתוחב הרצועה במנעל קושר קשר מתוכו שלא תוכל לצאת, והוא קיים לעולם

לכאורה עולה שמותר לקשור קשר שרגילים להתירו בו ביום. אסור מדרבנן לקשור קשר שרגילים להתירו כעבור שבוע, שבועיים, שבת או חודש. קשר שאסור לקשרו או להתירו מדאורייתא הוא קשר שקושרים לעולם. מהו הדין בקשר שקושרים לשלושה ימים? מצד אחד, זהו יותר מיום אחד. מצד שני, זה לא שבוע שבועיים או חודש. גם בהגדרת קשר באסור מדרבנן לכאורה דברי רש"י אינם חדים. שבוע, שבועיים, או חודש? יש לציין שהשאלה השנייה משמעותית יותר לשיטת הט"ז מאשר לדעת הביאור הלכה. לפי הביאור הלכה, "קיימא" תלוי באופן בו קשר זה בדרך כלל נקשר בעולם. ישנם קשרים שרגילים לקיים ליום, ישנם קשרים שמקיימים לעולם, וישנם קשרים שמקיימים למשך זמן מסוים. קשה להתחקות אחרי הנורמות של קשרים שקושרים במשך שבוע שבועיים או חודש. מסתבר שאותם קשרים עצמם נקשרים לטווחי זמן שונים, אך קרובים. לכן אין חשיבות להגדיר בצורה מדויקת אם הקשר נשאר קשור לשבוע או לחודש. לפי הט"ז, לעומת זאת, הגדרת "קיימא" תלויה בדעת הקושר. כאן בהחלט יש לברר אם חשוב שהקושר יתכוון לשלושה ימים, שבוע, או שבועיים. הטור הגדיר את טווחי הזמן בצורה חדה יותר -

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שיז

כל קשר העומד להתקיים לעולם חייבין חטאת על קשירתו והתרתו, בין אם הוא של אומן או של הדיוט. והעומד להתקיים ז' ימים פטור אבל אסור ... ושעומד להתיר בכל יום מותר לכתחלה

הטור עונה על שאלתנו השנייה. אך הראשונה נותרה על כנה. מהו דינו של קשר הנקשר למספר ימים, אך פחות משבוע?

רש"י והטור לא ירדו מטווח של שבוע להגדרת איסור דרבנן. הבית יוסף מסיק שפחות משבוע מותר -

בית יוסף אורח חיים סימן שיז (לסעיף א)

נראה לי כל שאינו עומד להתקיים שבעה ימים מיקרי עשוי להתירו בכל יום ושרי הט"ז חולק על כך -

ט"ז על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיז סעיף א

לאו דוקא ז' ימים, אלא כל שהוא יותר מיום א' היא בכלל זה, יהיה הזמן כפי מה שיהיה ... אבל אם אין שם בדעתו כלל זמן אלא להתירו היום מותר לכתחלה

לפי הט"ז, הקשר שמותר לקשור לכתחילה הוא רק קשר שמתירים אותו בו ביום.

כאמור, בדברי רש"י והטור נאמר שהקשר האסור מדאורייתא הוא קשר הנקשר "לעולם". מצד שני, רש"י כתב על קשר האסור מדרבנן שהוא קשר הקשור במשך "שבוע או חודש". הבית יוסף דייק מכך -

בית יוסף אורח חיים סימן שיז (לסעיף א)

ולענין עד אימתי יהיה עומד להתקיים ולא יתחייב חטאת, נראה מדברי רש"י שכתב "ופעמים שמתקיים שבת או חודש", דכל שאינו עומד להתקיים יותר מחודש פטור, וכל שעומד להתקיים יותר מחודש חייב

קשר "עולם" לפי רש"י הוא קשר הנקשר לטווח ארוך, דהיינו - ליותר מחודש.

הט"ז חולק גם על כך -

ט"ז על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיז ס"ק א

רש"י והרא"ש ... הכל תלוי בדעת האדם הקושר לחוד, דאם דעתו שישאר כן לעולם, דהיינו כל זמן שאפשרי לו להיות קיים ולא יצטרך להתירו, ואינו קצב זמן בדעתו מתי יתירו, זהו חייב. ואם קוצב בדעתו איזו זמן שבודאי יתירו, אז פטור, יהיה הזמן מה שיהיה, דחייב אין כאן, כיון שיש לו על כל פנים זמן, ואיסור יש כאן, שתוך אותו הזמן הוא מיקרי של קיום. אבל אם חושב בדעתו להתירו ביומו, זה לא מקרי זמן כלל, ומותר לכתחלה

ודאי שאין דבר שאנו עושים העומד לעולם. כוונת רש"י והטור באוסרם קשר הקשור "לעולם" היא שהקשר קשור ללא הגבלת זמן מוגדרת. בכדי שהקשר ייחשב מלאכה, צריך שתיווצר תחת ידי האדם מציאות חדשה, שמבחינתו (באותו הרגע, לכל הפחות) תיוותר על כנה בצורתה החדשה ללא הגבלה. הוא הדין לגבי התרת הקשר. קשר שאסור להתירו מדאורייתא הוא קשר שנקשר בכדי ליצור מציאות שאינה אמורה להשתנות, והתרתו משנה את המציאות הזאת.

נראה שישנה מחלוקת עקרונית בין הט"ז לבין הבית יוסף, כפי שהיא משתקפת באופן בו הט"ז מקשה על הבית יוסף –

ט"ז על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיז סעיף א

עד כאן דברי הבית יוסף, והם תמוהים מאד ואינם מסתברים כלל לפע"ד, דודאי יש על רש"י עצמו לתמוה לפי הבנת הרב"י, דאטו שבוע או חדש כתיבי באורייתא, דנימא פחות משבוע מותר, ויותר מחודש חייב? ... אלא העיקר הברור דלא חודש ולא שבת היום, אלא כמו שכתבתי, ולזה נתכוין גם רש"י, להורות דאין חילוק בין חיוב לאיסור רק בקביעות זמן בדעתו, והחיוב באין זמן כלל, והאיסור ביש זמן, יהיה מה שיהיה, הן שבוע הן חדש, והוא הדין יותר מחודש, דכל שבאנו לקיצבת זמן אין חילוק בין שני ימים לחצי שנה, דהכל אסור ואין חיוב

לפי הבית יוסף, הגדרת האיסור והחיוב תלויים בטווחי זמן מוגדרים – עד שבוע, עד חודש, מעבר לחודש. הט"ז מקשה על כך – מניין לנו? האם ישנה גזירת הכתוב המבחינה בין הזמנים הללו בצורה מדוייקת? בהכרח היות הגדרת בר קיימא תלויה בהבחנה עקרונית בין תודעת הקושרים. קשר שמותר לקשור הוא קשר ש"לא מקרי זמן כלל" (כלשון הט"ז לעיל) – קשר שקושרים כרגע, אך בו ביום מתירים, הוא קשר 'מקרי'. קשר שקושרים ליותר זמן מזה (אפילו ליום אחד יותר!) הוא קשר משמעותי, שחז"ל אסרו את קשירתו, אך מכיוון שמראש כוונת הקושר היא להתירו בבוא העת, אין כאן קשר שיצר מציאות חדשה באמת, ואינו מוגדר כמלאכה. רק קשר שמבחינת הקושר בשעת הקשירה אמור להישאר לעד הוא הקשר שמוגדר כמלאכה דאורייתא.

יש לציין שראשונים אחרים הציעו טווחי זמן שונים מאלו.

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחיה נתיב יב חלק יז דף פז טור ב

הנה לך הכלל: יש קשרים שעושים אותם לעמוד ימים חצי שנה או שנה, וזהו קשר של קיימא שחייב עליו חטאת ... ויש אחר שאינו כל כך לעמוד ימים רבים, אלא או ג' ימים או שבוע או שבועיים ... הקושרו והמתירו פטור אבל אסור. ויש מהם מותרים לכתחלה לקשור ולהתיר, והוא הקשר שבכל יום תמיד קושרין ומתירין אותו

מבחינת התפיסה העקרונית, דברי רבנו ירוחם קרובים יותר לדברי הבית יוסף, בהגדירו טווח זמן שממנו הקשר מוגדר כקשר של קיימא. רפנו פרץ שהובא בארחות חיים החמיר יותר –

אורחות חיים חלק א הלכות שבת

הרבנו פרץ ז"ל כתב שכל קשר שעומד ימים בלא התרה נקרא קשר של קיימא

יש גרסאות בהן כתוב בדבריו "שמונה" ימים בלא התרה. לפי גרסה זו, לכאורה קשר הנוותר ליום אחד – מותר, עד שבוע – אסור. מעבר לשבוע – חייב. הרמ"א מביא מספר שיטות –

הגהות הרמ"א על השולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיז סעיף א

י"א שכל קשר שאינו עשוי להתיר באותו יום עצמו, מקרי של קיימא (כל הפרשנים מבארים שכוונתו שהוא בר קיום מספיק בכדי שייאסר מדרבנן, שהרי אין שיטה הסוברת שיש איסור דאורייתא בקשר הנקשר ליומיים), ויש מקילין לומר דעד שבעה ימים לא מקרי של קיימא

הביאור הלכה פסק שכן להחמיר ולא לקשור קשר שיישאר קשור למעלה מיממה. אך הוכיח שבמקום צורך ניתן לסמוך על השיטות המקלות ולקשור קשר שיישאר קשור למעלה מיממה (ועד שבוע).

ביאור הלכה סימן שיז סעיף ד ד"ה * שאינם קבועים

סעד גדול להקל במקום הצורך, דאפילו יותר מיום אחד לא מקרי של קיימא כלל עדיין

רבנות –
סימן שי"ז

סיכום

שלוש רמות של קשרים

רבי יהודה במשנה אומר שחייבים על קשר של קיימא. הגמרא מאמצת את ההגדרה הזו בהבחנה בין קשר שחייבים עליו וקשר שפטורים על קשירתו. מהמשנה והסוגיה עולה שיש שלושה סוגי קשרים – קשרים שאסור לקשור או להתיר מדאורייתא, קשרים שאיסור קשירתם והתרתם הוא מדרבנן, וקשרים שמותר לקשרם ולהתירם בשבת. רש"י הרא"ש והטור הגדירו את הקריטריונים להבחנה זו על ציר אחד בלבד – ציר הזמן. קשר הנקשר "לעולם" הוא קשר של קיימא שחייבים על קשירתו, קשר שקושרים לטווח זמן ארוך דומה לקשר של קיימא, ולכן חז"ל אסרו את קשירתו והתרתו, ומותר לקשור ולהתיר קשר הרגילים לפתוח מדי יום. את דבריהם פוסק הרמ"א.

הריף והרמב"ם מעדיפים להגדיר שני צירים בכדי לייצר את ההבחנה הזאת. מכך שדוגמאות המשנה לקשרים אסורים הם קשרים של אנשי מקצוע – גמלים וספנים, למדו שהמשנה רמזה על קריטריון נוסף – קשר של אומן. אם כך, קשר שאסור לקשור מדאורייתא מותנה בשני קריטריונים – קשר של קיימא, ומעשה אומן. קשר העומד באחד מהקריטריונים בלבד אסור לקשור או להתיר מדרבנן, וקשר שאינו של קיימא ואינו מעשה אומן – מותר לקשרו ולהתירו לכתחילה בשבת. כדבריהם פוסק השו"ע.

הגדרת "קיימא" ו"קשר של אומן"

הפוסקים הגדירו את שני המושגים שעלו בדברי הראשונים. לפי הגר"א וערוך השולחן, "קשר של אומן" הוא קשר הדורש מקצועיות. "קשר של קיימא" הוא קשר יציב וחזק. אך רוב הפוסקים חולקים על דבריהם. קשר של אומן הוא בהכרח גם יציב (האם אפשר לומר על קשר שאינו יציב שהוא מקצועי?). לכן הם הופכים את הקערה על פיה. "קשר של אומן" הוא בהכרח יציב. אם כך, כנראה שקריטריון זה מגדיר את יציבות ועמידות הקשר. לפיכך –

"מעשה אומן" מגדיר את איכות הקשר, ועמידותו לאורך זמן. ה"ט"ז קרא לזה "קשר חזק", אך הביאור הלכה העיר שמדד החוזק אינו בהכרח תלוי בקלות התרת הקשר על ידי אדם המבין בקשרים (שהרי לפי חכמים עשוי להיות איסור דאורייתא בקשירת קשר שניתן להתיר ביד אחת), אלא בעמידותו במצב טבעי, ללא התערבות אנושית ישירה.

"קיימא" מגדיר את חשיבות הקשר. ה"ט"ז מבאר שקשר של קיימא הוא קשר שהקושר אותו מתכוון שישאר קשור לאורך זמן (בהמשך נגדיר את טווחי הזמן בצורה מדויקת יותר). הפרי מגדים מקשה מכך שאסור לקשור ציצית בשבת. אם אדם רוצה לקיים מצווה דאורייתא של לבישת ציצית, לכאורה הוא יכול לקשור אותו בשבת ולהתירו מיד עם צאת השבת, וקשר זה לא ייחשב קשר של קיימא, מכיוון שמראש התכוון להתירו אחרי זמן קצר! המנחת חינוך מתרץ שקשר של ציצית מקבל את חשיבותו מכוח היותו קשר שמייצר את הציצית. מדבריו אנו למדים שחשיבות הקשר יכול להחליף את הצורך בהיותו קשר העומד לאורך זמן. הוזה אומר – הסיבה שקשר צריך להיות קשור לאורך זמן בכדי שיהיה קשר שאסור לקשרו מדאורייתא, הוא מפני שרק לקשר כזה האדם מייחס חשיבות משמעותית מספיק בכדי שקשירתו תיחשב מלאכה.

מחמת קושיית הפרי מגדים (ומספר קושיות אחרות) הביאור הלכה דחה את הגדרת ה"ט"ז, וביאר ש"קיימא" תלוי בהקשר בו קשר זה בדרך כלל נקשר, גם אם כוונת הקושר הזה היא להתירו בזמן קצר. לכן בסוגיות הגמרא הגדירו את הקשרים האסורים לפי סוגים, ולא תלו בכוונת הקושר. כלומר, "קיימא" אינו הסיבה לכך שאסור לקשור את הקשר הזה (שהרי יתכן שכוונת הקושר היא להתיר את הקשר כעבור זמן קצר), וגם אינו מגדיר את איכות הקשר (שהרי זה תלוי בהיותו מעשה אומן). "קיימא" מגדיר את חשיבות הקשר. מכיוון שבדרך כלל קשר שכזה נקשר על מנת להישאר קשור לאורך זמן, הוא קשר משמעותי מספיק בכדי שקשירתו תיחשב אב מלאכה.

הגדרת טווחי הזמן

בדברי רש"י עלו טווחי הזמן הבאים –

קשר שאינו של קיימא כלל הוא קשר שמתירים בו ביום.

קשר שאסור מדרבנן לקשרו – קשר הנקשר לשבוע, שבועיים, או חודש.

קשר שאיסור קשירתו הוא מדאורייתא – קשר עולם.

לכאורה צריך לחדד את טווחי הזמן בצורה חדה יותר. אך יש לציין שצורך זה משמעותי יותר לשיטת ה"ט"ז מאשר לשיטת הביאור הלכה. לפי הביאור הלכה, הגדרת טווח הזמן תלויה במה שנהוג. מסתבר שאין מנהג שיגדיר אם קשר נותר בדיוק לשבוע, שבועיים או חודש. על כן דיינו בכיוון הכללי שרש"י נותן.

הטור פוסק שרק קשר העומד להתקיים לעולם אסור מדאורייתא, שבעה ימים – פטור אבל אסור, ומותר לקשור ולהתיר קשר שמתירים בכל יום.

לגבי קשר שמותר לקשרו – הבית יוסף מבאר שהכוונה היא שמותר לקשור קשר שמתירים תוך שבוע. ה"ט"ז חולק על כך, ופוסק שקשר שמשאירים מעבר ליומו אסור לקשרו מדרבנן.

לגבי קשר "עולם" – הבית יוסף מבאר שאין הכוונה "לעולם", אלא – מעבר לחודש. אך הט"ז חולק על כך, ואומר שכוונת הקושר צריכה להיות שהקשר יעמוד על כנו לעולם. כמוכן שאין ביכולתנו לייצר דברים שיעמדו לעולם. אך כאמור, בכדי שיהיה איסור תורה בקשירה, צריך שהקשר ייצר מציאות חדשה. על כן כוונת הקושר צריכה להיות שהקשר יישאר כמות שהוא, בלא כוונה שאי פעם יתיר את הקשר. רק קשר שכזה כלול באב מלאכת קושר.

ברם ראשונים אחרים הגדירו אחרת –

רבנו ירוחם אומר שקשר שקושרים בכדי שיעמוד למעלה מחצי שנה הוא קשר של קיימא, שחייבים עליו חטאת, ולמעלה משלושה ימים אסור מדרבנן. פחות מכך – מותר. בגרסת הרמ"א באורחות חיים מובאים דברי רבנו פרץ האומר שקשר שנועד לעמוד למעלה משמונה ימים ללא התרה הוא קשר עולם. הרמ"א פוסק לחשוש לשיטה זו. והביאור הלכה מבאר שבמקום הצורך ניתן לסמוך על השיטות המקלות יותר.